

Отримано: 16 грудня 2015 р.

Прорецензовано: 29 грудня 2015 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Васіна А. Ю. Теоретичний концепт структурного реформування економіки / А. Ю. Васіна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 8–12.

УДК 338.242

JEL Classification: H10, P41

Васіна Алла Юрїївна,

кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету

ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Розкрито сутність структурного реформування економіки. Обґрунтовано роль концепцій неолібералізму у формуванні теоретичного підґрунтя структурного реформування економіки. Розкрито положення німецького неолібералізму, що поєднують ідеї сильної держави, яка підтримує конкуренцію, та неокласичні ідеї саморегулювання економіки. Акцентовано увагу на обґрунтуванні впливу економічної влади на структурні перетворення економіки, здійсненому Ф. Перру в рамках теорії економічного домінування.

Ключові слова: реформа, структурне реформування економіки, теоретичні концепції реформування.

Васіна Алла Юрьевна,

кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры менеджмента и публичного управления
Тернопольского национального экономического университета

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Раскрыто сущность структурного реформирования экономики. Обосновано роль концепций неоллиберализма в формировании теоретической основы структурного реформирования экономики. Раскрыто положения немецкого неоллиберализма, объединяющих идеи сильного государства, которое поддерживает конкуренцию, и неоклассические идеи саморегулирования экономики. Акцентировано внимание на обосновании влияния экономической власти на структурные преобразования экономики, приведенном Ф.Перру в рамках теории экономического доминирования.

Ключевые слова: реформа, структурное реформирование экономики, теоретические концепции реформирования.

A. Yu. Vasina,

postdoctoral student of the Management and Public Administration Department
Ternopil National Economic University, Associate Professor; PhD in Economics

THEORETICAL CONCEPT OF THE ECONOMY STRUCTURAL REFORMING

The essence of the economy structural reforming is observed. The role of the neo-liberalism conceptions in the formation of the theoretical background for the economy structural reforming is proved. The provisions of German neo-liberalism which combine the ideas of the powerful state which supports the competition and neo-classical ideas of the economy self-regulating are examined. The attention is paid to the improving of the economic power influence on the economy structural transformations, conducted by F. Perroux within the frames of the economic dominance theory.

Key words: reforming, economy structural reforming, theoretical conceptions of reforming.

Постановка проблеми. Спрямування розвитку економіки в напрямі розв'язання назрілих проблем суспільної життєдіяльності, підпорядкування цілей її функціонування цілям побудови громадянського суспільства і соціальної держави, забезпечення стійкості економічної системи до викликів та загроз внутрішнього і зовнішнього середовища знаходяться в прямій залежності від її чіткої цілеорієнтованої структурної трансформації, проведення якої пов'язується зі структурним реформуванням.

У контексті вирішення завдань щодо усунення структурних дисбалансів та окреслення пріоритетів структурної модернізації економіки як передумови забезпечення її цілісності і формування в неї спроможності функціонувати й розвиватись в рамкових умовах, які визначаються процесами глобалізації, інтеграції, посилення конкуренції, розвитком інноваційно-технологічного та знанневого факторів, ресурсними обмеженнями, зростанням вимог елементів суспільної системи, загостренням кризових явищ та протиріч у всіх сферах суспільної життєдіяльності, визначальним є вироблення дієвих механізмів структурного реформування економіки на основі врахування теоретичних концепцій, вироблених науковою думкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретико-методологічного обґрунтування пошуку варіантів розв'язання складних структурних проблем економіки значну увагу приділяли українські

вчені: О. І. Амоша, В. Г. Бодров, В. М. Геєць, А. М. Гуменюк, О. І. Іляш, С. А. Єрохін, І. В. Крючкова, А. Ф. Мельник, О. А. Мокій, Л. В. Шинкарук. Однак широкий спектр інтересів представників різних сфер суспільної життєдіяльності, що потребують врахування в процесі структурного реформування економіки, зумовлює необхідність детального розгляду теоретичних підходів щодо вироблення дієвих механізмів удосконалення структури національної економічної системи.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідити теоретичні концепції структурного реформування економіки й окреслити теоретичний концепт ефективного державного впливу на процеси структурних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Впродовж усього періоду незалежності України залишаються актуальними акценти науковців [1, с. 29] на тому, що складні й суперечливі процеси трансформації економіки вимагають, поряд із ринковою кон'юнктурою і здоровою конкуренцією, активного державного втручання, чітко діючої системи соціально-економічного управління.

Розкриття теоретичних аспектів структурного реформування економіки вимагає врахування змістовного наповнення базового терміну, яким є «реформа». У довідковій науковій літературі реформа (франц. *réforme*, лат. *reformato* – перетворюю) трактується як: перетворення, зміна, перелаштування якої-небудь сторони суспільного життя (порядків, інститутів, установ) або всього суспільства [2, с. 366]; комплекс заходів, яким запроваджуються такі нові умови діяльності в сфері суспільних відносин, які не змінюють основ системи суспільних відносин, але призводять до викорінення негативних суспільних явищ, які за попередніх умов народилися і розквітли [3, с. 326–328]; перетворення, зміна змісту окремого соціального (політичного, економічного, культурного) об'єкта або процесу без зміни його форми або форми без зміни змісту, або змістовні і формальні зміни без перетворення тих чи інших основ – суспільних, економічних та інших відносин [4]. В. М. Полтерович поряд із сучасним змістом слова «реформа» – «перетворення з метою покращення» наводить визначення, відповідно до якого, реформа – це цілеспрямована зміна інститутів, що припускає присутність в економічній системі агентів, які розробляють і реалізують план трансформації [5, с. 9].

Ключовими характеристиками реформування є такі: запровадження нововведень у функціонування певного соціального об'єкта; вироблення превентивної відповіді на виклики часу щодо функціонування й розвитку певного соціального об'єкта; забезпечення еволюційного або революційного характеру соціальних змін; ініціювання і проведення реформування державою; законодавче закріплення цілей та механізмів реформування; орієнтація на проведення суттєвих прогресивних змін у механізмі функціонування об'єкта управління. В цьому зв'язку, структурне реформування економіки може бути визначене як системні цілеорієнтовані прогресивні перетворення структури економіки, що проводяться державою в орієнтації на формування національної структурної моделі, яка б дозволяла усунути наявні структурні дисбаланси та запобігати появі нових, запровадити механізми перманентного структурного оновлення національної економічної системи з метою забезпечення її ефективного функціонування в умовах динамічного середовища.

Метою структурного реформування економіки є створення такої її структури, яка б дозволяла формувати принципово нові джерела економічного зростання [6, с. 5] та створювала інституційні умови стабільного економічного розвитку. Воно має визначати напрями і способи оновлення структури економічної системи, створювати інституційні умови активізації прогресивних структурних перетворень та запобігання прояву тих факторів, які зумовлюють регресивний вплив на структурізацію економіки.

Зарубіжний і вітчизняний досвід структурного реформування свідчить про важливість вироблення виважених підходів до його проведення з урахуванням специфіки умов розвитку кожної окремої національної економіки та виробленням дієвих механізмів оптимального поєднання ринкового та державного впливу на процеси структурних перетворень. На особливу увагу заслуговує врахування повчального досвіду структурного реформування економіки на засадах Вашингтонського консенсусу. Сформульований англійським економістом Джоном Уільямсоном Вашингтонський консенсус як перелік правил економічної політики для країн Латинської Америки був націлений на переорієнтацію цих країн від дирижистської моделі економічного розвитку до принципів економічної політики, загальних для більшості розвинутих країн, що виступало умовою одержання ними підтримки від таких міжнародних фінансових організацій як МВФ і Світовий банк. Однак використання рекомендацій Вашингтонського консенсусу реформаторами багатьох країн з основним акцентом на стабілізацію, лібералізацію та дерегулювання без приділення достатньої уваги питанням соціального розвитку та гарантування прав власності не забезпечило очікуваних результатів ні в країнах Латинської Америки, ні в перехідних економіках, натомість зумовило важкі фінансові кризи та спад в економіках. У квітні 2011 року голова МВФ Домінік Стросс-Кан виступив із сенсаційною заявою, що Вашингтонський консенсус з його спрощеними економічними уявленнями і рецептами рухнув під час кризи світової економіки і залишився позаду [7].

У сьогоденних умовах, при реалізації прагнень країн виробити нові підходи до структурного реформування національних економік, важливим є визначення засад оптимального узгодження та поєд-

нання впливу держави і ринку на процеси структурної трансформації і формування на цій основі базису економічного зростання та сталого економічного розвитку. Теоретичними основами розв'язання цього складного завдання певною мірою можуть слугувати концепції неолібералізму. В науковій літературі неолібералізм розглядається у трьох іпостасях: як економічна теорія, яку впродовж ХХ ст. розробляли теоретики-економісти; як ідеологія, що визначає принципи суспільної організації, цінності та мету суспільної перебудови; як практична публічна політика, що здійснюється урядами як розвинених капіталістичних країн, так і тих, які прагнуть створити ефективну функціональну капіталістичну систему та перейти до демократії [8]. Всі ці аспекти є значущими для структурного реформування економіки.

При цілеорієнтованому структуруванні трансформаційних економік із затяжними кризовими явищами на особливу увагу заслуговують положення німецького неолібералізму, сформовані фрайбурзькою школою, які поєднують ідеї сильної держави, націленої на створення сильної конкурентної економіки, та неокласичні ідеї саморегулювання економіки. Представники німецького неолібералізму виділяли два основні напрями державної економічної політики: формування господарського ладу і вплив на процес відтворення. Сутність першого напрямку полягає в регулюванні монополії і конкуренції, співвідношення державної і приватної власності, прямого й опосередкованого втручання в економіку, встановлення правових норм господарювання. До другого належать державні заходи, що регулюють економічне зростання.

Основоположник неоліберального напрямку німецької економічної теорії Вальтер Ойкен у своїй праці «Основні принципи економічної політики» [9] доводить, що політика *laissez-faire* (нерегульованого ринку) здатна забезпечити тільки ненадійну економічну рівновагу, а централізовано керована економіка не в стані встановити ніякої рівноваги. Найбільш ефективним є конкурентне господарство, при якому держава відіграє значну роль, однак не з допомогою прямого управління та розподілу, а через створення певних економічних форм, і, перш за все, таких, що виключають монополізм у будь-якому виді. Ойкен наголошує, що саме держава повинна забезпечувати оптимальне поєднання переваг ринкового регулювання і централізованого управління в єдину економічну систему. Конкуренція розглядається ним у якості основного інструменту структурування економіки, оскільки формує умови визначення обсягів виробництва, його структури та рівня цін. Цінним у методологічному плані є обґрунтування Ойкеном необхідності забезпечення системності при виробленні й реалізації економічної політики. В цьому зв'язку вчений відзначає, що «будь-який захід економічної політики є раціональним тільки в рамках того загального економічного порядку, в якому протікає економічний процес. Для того щоб цей економічний порядок був достатнім і раціонально регулював загальний економічний процес, необхідно, щоб всі окремо взяті форми порядку доповнювали один одного незалежно від того, чи йде при цьому мова про встановлені державою форми, а саме про ті, що відносяться до торговельної, цінової і кредитної політики, чи про вже ставші звичними форми» [9, с. 60–61].

Значну увагу питанням державної структурної політики у сфері відносин власності надавав А. Мюллер-Армак. Він вважав, що держава має сприяти розширенню приватного сектора, підтримувати процес демонополізації власності, заохочуючи населення інвестувати заощадження у виробництво (надавати кредити для придбання акцій, відкриття нових підприємств, будівництва тощо) [10]. В рамках сформульованої ідеї створення «соціально-ринкової» економіки на основі поєднання принципу свободи ринку з принципом соціальної рівності А. Мюллером-Армаком обґрунтовується необхідність формування структури економіки в напрямі реалізації соціальних цілей з використанням державою таких інструментів як: фіскальна політика, зорієнтована на захист конкуренції, вирівнювання доходів та стимулювання ініціативи громадян; економічні механізми контролю (оподаткування) за розподілом багатства, створюваним ринковим господарством; політика стабілізації грошової маси в напрямі забезпечення безінфляційного розвитку. При цьому наголошується на виключенні безпосереднього втручання держави в економіку та важелів, які б обмежували прояв підприємницької ініціативи. Врахування напрацьованих неолібералами підходів до реалізації соціальних цілей у процесі структурного реформування економіки набуває особливої значущості на сьогоденному етапі суспільних перетворень, коли основною метою й основним ресурсом розвитку є людський потенціал, що формується соціальною сферою.

Структурне реформування економіки, як складова економічної політики, базується на відправних засадах останньої, а відтак вони вимагають розуміння і врахування в процесі вироблення механізмів структурування. Так представник фрайбурзької школи В. Рьопке в своїй праці «Корінні питання господарського порядку» [11, с. 139] наголошує на необхідності розв'язання подвійного завдання господарського порядку (взаємовідносин держави і бізнесу в рамках економічної політики): по-перше, повинні координуватися господарські плани і дії (порядок господарського процесу у вузькому розумінні); по-друге, слід подбати про стимули до результативності. Таким чином, загальний господарський порядок є системою упорядкувальних і стимулювальних сил. Завдання координації полягає в тому, щоб забезпечити оптимальне використання обмежених продуктивних сил з метою виробництва «правильних» продуктів у «правильних» пропорціях, у потрібному місці, в потрібний час і з застосуванням

економічно»правильних» засобів. При цьому В. Рьопке акцентує увагу на таких двох аспектах цього завдання: а) постійне недопущення дефіцитів або надлишків, властивих будь-якому колективістському порушенню ринкового цінового механізму і не існуючих у вільній ринковій економіці тривалий час і в значних масштабах; б) економічно правильне співвідношення між поточним споживанням та інвестиціями, тобто координація теперішнього і майбутнього в народному господарстві, а також правильний вибір інвестиційних об'єктів.

На активній ролі держави в структуруванні економіки, побудованій на ринкових засадах, наголошував представник французької неоліберальної школи М. Алле, виділяючи такі функції держави як: гарантування збереження основи ринкової економіки – приватної власності; здійснення контролю за грошово-кредитною сферою; антициклічне регулювання; розвиток соціальної сфери. На підставі гіпотези «економіки ринків» Алле формулює кілька правил, що мають значення для формування економічної політики щодо структурної перебудови економіки. Серед них правило, яке стало основою «політики оборонної стратегії у новому міжнародному поділі праці». Згідно з ним Франція як неконкурентоспроможна на окремих ринках країна, мусить згорнути слабкі галузі виробництва і розвивати ті, що гарантують зростання експорту. Держава має відігравати активну роль у нарощуванні потенціалу внутрішнього ринку, забезпечуючи приплив інвестицій у конкурентоспроможні галузі [12]. Сформульована М. Алле теорія інвестицій зводиться до попиту і пропозиції грошових капіталів за умов стабільного грошового обігу. Вчений вважає, що інвестиційна кон'юнктура залежить від факторів ризиків, і найбільше, від інфляційного. Природним стабілізатором коливань інвестиційних потоків, на його думку, є обсяги неспожитих засобів («теорема залишків»). Забезпечуючи безризиковість інвестицій, держава цим самим сприяє поступовому й раціональному нагромадженню коштів. Через прийняття підприємцями рішень про необхідні обсяги капіталів для інвестування та напрями їх застосування забезпечується рівномірний розподіл капіталів між галузями і формування раціональної структури суспільного виробництва.

В умовах динамічного агресивного середовища функціонування економіки, формування її структури відбувається в процесі прояву, реалізації, узгодження та підпорядкування інтересів економічних агентів. Підпорядкування інтересів забезпечується через економічну владу, оскільки, як зазначає В. В. Демент'єв, відносини між економічними агентами, як і всякі соціальні відносини, включають у себе владну складову. Мова йде про владу власника, владу менеджменту, владу профспілок, ринкову владу, владу держави, владу грошей та ін. [13]. Теоретичне обґрунтування впливу економічної влади на структурні перетворення економіки здійснено Ф. Перру в рамках теорії економічного домінування. Економічна теорія Ф. Перру є систематичним аналізом економічної влади, по-перше, як прояву асиметричного впливу, що здійснюється конкурентними фірмами і галузями для досягнення бажаних економічних цілей; по-друге, влади організованих і структурованих груп, таких як асоціації менеджерів і профспілок; по-третє, влади, що застосовується державою в економічній сфері в національному і міжнародному масштабі [14]. Влада в економіці проявляється через домінуючий ефект, який своєю чергою, є одним з основних чинників економічної діяльності. Обґрунтовуючи нерівність економічних одиниць, а також відносини домінування між ними, Перру поширював останні як на відносини між окремими державами, так і на різні галузі національної економіки. Для структурного реформування економіки, яке за своєю сутністю є способом підпорядкування цілей розвитку економічної системи цілям суспільного розвитку, визначальним є ефект домінування держави, який би дозволяв: задавати орієнтири структурної модернізації економіки виходячи з суспільних інтересів та визначати умови їх досягнення враховуючи інтереси економічних агентів. У процесі вироблення підходів до вдосконалення господарсько-організаційної діяльності сучасної держави щодо управління економікою, на основі економіки домінування Перру виводить принцип індикативного планування. Вітчизняний та зарубіжний досвід реалізації цього принципу в процесі реалізації механізмів державного регулювання економіки свідчить, що він (принцип) закладає методологічне підґрунтя для структурного реформування економіки через використання державою такого інструменту реалізації економічної влади як індикативний план, який дозволяє одночасно: задавати бажані орієнтири розвитку економіки; встановлювати вимоги до досягнення окреслених орієнтирів, і цим визначати рамкові умови участі в їх реалізації економічних агентів; пропонувати суб'єктам господарювання вигідну взаємодію.

Перру характеризував відносини між економічними одиницями як асиметричні, які є результатом домінування однієї економічної одиниці над іншою, нав'язуванням правил поведінки однією та прийняттям їх іншою. Це зумовлює нерівномірність економічного зростання і структурування економіки на основі формування «полюсів зростання». В цьому зв'язку заслуговують на увагу висновки Перру щодо практики планування, які базуються на врахуванні нерівномірності зростання, а саме: по-перше, збалансоване зростання є нездійсненне; політика зростання – це завжди політика нерівномірного зростання, незалежно від того, чи досягається вона свідомо чи проходить стихійно; по-друге, політика зростання, що проводиться як структурна політика, спрямована не на пристосування до існуючих структур, а ставить своєю метою активне перетворення структур в бажаному напрямі; по-третє, оскільки зростання є нерівномірним, структурна політика є обов'язково політика вибіркова, а не глобальна [15].

Особливу увагу Перру зосереджував на галузях промисловості, які розвиваються швидше, ніж уся економіка, називаючи їх «галузями-двигунами», рушійними силами економічного прогресу. Саме розвиток «галузей-двигунів», на думку Перру, і має бути метою вибіркової політики уряду, оскільки як домінуючі одиниці, вони володіють потужним «ефектом захоплення», підвищуючи темпи економічного зростання і модифікуючи структуру всієї національної економіки. Вчений наголошував, що домінуюча одиниця з потужним «ефектом захоплення» виступає своєрідним «полносом зростання», який, своєю чергою, породжує «ефект агломерації», поєднуючи доповнюючі один одного види діяльності в одному місці, а відтак, важливим завданням економічної політики держави є створення таких «полосів зростання» і свідоме управління середовищем поширення їх ефекту [16, с. 97–98].

Розглянуті загальні теоретичні підходи підтверджують доцільність і ефективність структурних перетворень економічної системи на засадах органічного поєднання й оптимізації державних та ринкових регуляторів при відповідній координувальній ролі держави і можуть скласти теоретичний концепт структурного реформування економіки за умови врахування специфіки середовища її функціонування і розвитку.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід відмітити, що вироблення ефективних механізмів структурного реформування економіки, спроможних забезпечити структурні передумови динамічного економічного зростання та сталого розвитку економіки, є складним завданням, яке вимагає проведення виваженої структурної політики на основі врахування теоретичних концептів, напрацьованих науковою думкою й апробованих практикою проведення реформ в зарубіжних країнах. Складність соціально-економічної і політичної ситуації в Україні, суперечливість процесів структурної трансформації економіки актуалізують необхідність врахування концепції неолібералізму при реалізації структурного реформування, що дозволило б надати йому конструктивності й динамічності на основі оптимального поєднання впливу держави й ринку.

Література:

1. Лукинов И. И. Эволюция экономических систем / И. И. Лукинов. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 567 с.
2. Государственное и муниципальное управление : Справочник. – М. : «Издательство Магистр», 1997. – 496 с.
3. Исторична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. – К. : Вища школа, 2002. – С. 326–328.
4. Новая философская энциклопедия : В 4 тт. [Электронный ресурс]. – М. : Мысль. Под ред. В.С. Стёпина. 2001 – Режим доступа : // <http://www.iph.ras.ru/elib/2580.html>.
5. Полтерович В. М. Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.
6. Евстигнеева Л. П. Экономический рост: либеральная альтернатива / Л. П. Евстигнеева, Р. Н. Евстигнеев ; Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. РАН. – М. : Наука, 2005. – 519 с.
7. Башкатова А. Глобализм с человеческим лицом [Электронный ресурс] / А. Башкатова. – Режим доступа : // http://www.ng.ru/economics/2011-04-06/1_globalizm.html.
8. Колодій А. Неолібералізм і суспільна трансформація: деякі міркування про ідеологію реформ в Україні [Електронний ресурс] / А. Колодій. – Режим доступу : // <http://www.political-studies.com/?p=963>.
9. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / Общ. ред. Л. И. Цедилина и К. Херрманн-Пиллата, вступ. сл. О. Р. Лациса ; пер с нем. – М. : «Прогресс», 1995. – 496 с.
10. Неолібералізм у Німеччині. Теорія соціально-ринкового господарства. Історія економічних учень : [підручник]. – [Електронний ресурс] / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. ; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 564 с. – Режим доступу : // <http://www.studentbooks.com.ua/content/view/850/50/1/1/#1140>
11. Репке В. Коренные вопросы хозяйственного порядка. Теория хозяйственного порядка : «Фрайбургская школа» и немецкий неолібералізм / Составление, предисловие и общ. ред. В. Гутника ; пер. с нем. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 482 с.
12. Історія економічних учень : [підручник]. – [Електронний ресурс] / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. ; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 564с. – Режим доступу : // <http://www.studentbooks.com.ua/content/view/850/50/1/1/#1140>.
13. Дементьев В. В. Проблема власти и экономической анализ [Электронный ресурс] / В. В. Дементьев. – Режим доступа : // http://www.instud.net/.../Demytyev_%20teoria%20vlasti.rt..
14. Дементьев В.В. Теория доминирования Ф. Перру [Электронный ресурс] – Режим доступа : // <http://www.ea.donntu.org:8080/jspui/handle/.../22585>.
15. Институционально-социологическое течение : Ф. Перру. – [Электронный ресурс] // Всемирная история экономической мысли. Том 5(2) – Режим доступа : // <http://www.booksite.ru/fulltext/econo/nom/iks...>
16. История экономических учений (современный этап): [Учебник] / Под общ. ред. А. Г. Худокормова. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 733 с.